

Halina Mazur*

Żłobek – współpraca ze środowiskiem społecznym na rzecz wspierania dziecka i rodziny. Przykład łódzkich żłobków

Abstrakt

Tekst stanowi syntetyczną prezentację starań pracowników żłobków na rzecz podejmowania współpracy z różnorodnymi instytucjami, by wspierać w placówce dziecko i rodzinę. To, co zasługuje na podkreślenie, to edukacyjny wysiłek pracowników, by doskonalić swoje umiejętności wychowawcy oraz wspólny dorobek pracowników żłobków i badaczy zaproszonych do współpracy przy tworzeniu publikacji na temat dziecka i wychowawcy w placówce.

Słowa kluczowe: żłobek, towarzyszenie w rozwoju, współpraca ze środowiskiem.

Crèche – cooperation with the social environment to support the child and the family. Example of crèches in Lodz

Abstract

The text is a synthetic presentation of the endeavors of nursery staff to cooperate with a variety of institutions in order to support a child and a family in the nursery. What deserves to be emphasized is the educational effort of the employees to improve their tutorial skills and the shared achievements of the nursery staff and researchers invited to collaborate in the form of publications on a child and an educator in the institution.

Keywords: nursery, accompanying in development, cooperation with the environment.

* Miejski Zespół Żłobków w Łodzi.

Uwagi wstępne

Celem artykułu jest przedstawienie znaczenia współpracy pracowników żłobków z instytucjami w środowisku dla tworzenia warunków do rozwoju dziecka i wspierania rodziny, a także dla doskonalenia kompetencji pracowników.

Miejski Zespół Żłobków w Łodzi został powołany z dniem 1.01.1991 r. przez Radę Miejską w Łodzi. Jest jednostką organizacyjną skupiającą żłobki z terenu miasta z siedzibą w Łodzi przy ul. Zachodniej 55a. Wydziałem Urzędu Miasta, któremu podlegają żłobki, jest Wydział Zdrowia i Spraw Społecznych w Departamencie Prezydenta Miasta Łodzi.

W momencie powołania MZZ na terenie Łodzi funkcjonowały 44 placówki z liczbą 3210 miejsc wykorzystaną w 75%. Przez cały okres działalności Miejskiego Zespołu Żłobków w Łodzi liczba miejsc jest dostosowywana do zainteresowania i potrzeb łódzkich rodzin. Dane w tym zakresie przedstawiają się następująco:

– od I 1991 r.	44 żłobki	3210 miejsc
– od IX 1993 r.	31 żłobków	1660 miejsc
– od IX 2005 r.	30 żłobków	1625 miejsc
– od IX 2009 r.	30 żłobków	1950 miejsc
– od IX 2011 r.	30 żłobków	2000 miejsc
– od I 2012 r.	30 żłobków	2025 miejsc
– od IX 2017 r.	30 żłobków	2160 miejsc.

Misja łódzkich żłobków

Od początku działania Zespołu pracowaliśmy nad zmianą wizerunku żłobka w środowisku poprzez m.in. określenie misji. Od 2003 r. jest nią towarzyszenie dziecku. Oznacza to, że oddziaływanie dorosłego jest skupione na pomaganiu dziecku w rozwoju i uprzedzaniu jego zagrożeń oraz wspieraniu rodziny w „odkrywaniu” dziecka, obserwowaniu jego rozwoju, rozumieniu jego potrzeb, doskonaleniu umiejętności rodziców w kontaktowaniu się z dzieckiem. Umiejętność budowania więzi, wzbudzanie pozytywnych emocji dla tworzenia atmosfery miłości i akceptacji umożliwia wzrastanie razem z dzieckiem, odkrywanie radości, a tym samym kształtowanie zrównoważonych relacji między dorosłym i dzieckiem.

W codziennej pracy wychowawca, w atmosferze szacunku, zaufania, wolności, bezpieczeństwa, respektowania indywidualnego rytmu życia dziecka, podejmuje zadanie poznawania wychowanka i poznawania siebie w relacji z nim. Stymuluje jego rozwój, tworząc warunki, w których wychowanek będzie miał możliwość nabywania umiejętności dokonywania wyborów, podejmowania decyzji, tworzenia relacji wymiany i wzajemności z innymi. Prawidłowo realizowany proces wychowawczy daje przekonanie rodzicom i wychowawcom, że towarzyszą dziecku w rozwoju.

Współpraca z rodzicami

W żłobkach realizowana jest współpraca z rodzicami. Jest to niezbędny warunek prowadzenia pracy opiekuńczo-wychowawczej. Proponujemy rodzicom przebywanie z dzieckiem w żłobku w okresie adaptacji, obserwację sposobu pracy wychowawców. Możliwa jest codzienna rozmowa z wychowawcami o samopoczuciu dziecka w żłobku, wymiana informacji o jego rozwoju. Zapraszamy do współorganizacji i wspólnego świętowania m.in. Dnia Dziecka, Dnia Mamy i Taty, Babci i Dziadka. Rodzice decydują o dodatkowych zajęciach, takich jak m.in. rytmika, zajęcia teatralne, plastyczne. Są również organizowane spotkania dla dzieci z teatrem, filharmonią. Oferta żłobków jest aktualizowana. Obecnie żłobki umożliwiają:

- korzystanie z usług według zapotrzebowania określonego przez rodziców (ilość godzin, ilość dni);
- żłobki są dostępne w dni powszednie w godzinach od 6.00 do 17.30, z możliwością przedłużenia pobytu do 18.00, z pełnym zakresem żywienia, wybranymi posiłkami bądź bez żywienia. W żywieniu są uwzględnione diety według wskazań lekarskich;
- korzystanie z usług żłobka dzieciom z deficytami rozwojowymi;
- poznanie przez rodziców placówek przed podjęciem decyzji o korzystaniu z ich usług;
- pobyt z dzieckiem w grupie w czasie określonym przez rodziców;
- obserwację zachowania dziecka w grupie;
- zapoznanie się rodziców ze sposobem pracy wychowawców z dzieckiem;
- uzyskanie od wychowawców informacji o samopoczuciu dziecka i postępach w jego rozwoju w oparciu o prowadzone obserwacje dziecka.

Jako pracownicy żłobka jesteśmy cały czas w drodze ... doskonalenia naszych kompetencji w budowaniu relacji z dziećmi i ich rodzicami oraz ze współpracownikami, z nadzieją, że powszechnym stanie się postrzeganie żłobków jako instytucji wspierającej rodzinę w procesie wychowania małego dziecka. Instytucji, która wykorzystuje możliwości w „odkrywaniu” dziecka, obserwacji jego rozwoju oraz harmonijnej współpracy z rodzicami.

Współpraca żłobków ze środowiskiem

Dążenie pracowników żłobków do tego celu realizowane jest poprzez rozpoznawanie potrzeb dziecka i ich zaspokajanie w codziennym towarzyszeniu, zapoznajanie się z oczekiwaniami rodziców i podejmowanie z nimi współpracy, jak też z instytucjami, które w swoim działaniu mają na uwadze dziecko i rodzinę. Są to przede wszystkim przedszkola, poradnie psychologiczno-pedagogiczne, rady osiedla, uczelnie wyższe. Systematyczna współpraca żłobków z instytucjami wspiera dzia-

łania pracowników placówek żłobkowych oraz umożliwia za ich pośrednictwem przekazywanie do ich użytkowników informacji o działaniach podejmowanych w żłobkach. Może to mieć również wpływ na tworzenie naszego wizerunku w środowisku.

W przypadku przedszkoli współpracę ze żłobkami można określić jako naturalną ze względu na fakt, że dzieci po opuszczeniu żłobka, po ukończeniu 3 roku życia, uczęszczają do przedszkola. Współpraca placówek, w tym wzajemne odwiedziny dzieci z najstarszej grupy w żłobku i z najmłodszej w przedszkolu sprzyjają „bezbolesnej” adaptacji dzieci ze żłobka w przedszkolu. Działanie to wspiera również rodziców w „przygotowaniu” zarówno siebie, jak i dziecka do nowej dla nich sytuacji.

Rady Osiedla są najmniejszymi strukturami samorządu gminnego i pracują na terenie określonym topograficznie, na osiedlu mieszkaniowym. Bieżąca współpraca polega na poznawaniu przez Radnych Osiedla placówek i instytucji będących na terenie ich działania, spraw mieszkańców, które utrudniają codzienne życie i podejmowanie działań umożliwiających poprawę komfortu życia mieszkańców. W sytuacji żłobków najcenniejszą pomocą jest wsparcie finansowe z funduszy, którymi dysponuje Rada, na poprawę bazy technicznej budynku i terenu oraz wspieranie i współorganizowanie uroczystości okolicznościowych w żłobku.

Poradnie psychologiczno-pedagogiczne są wsparciem dla wychowawców w żłobkach w udzielaniu pomocy psychologiczno-pedagogicznej rodzicom. Diagnozowanie problemów jest prowadzone za zgodą i we współpracy z rodzicami dziecka.

Współpraca z uczelniami wyższymi występuje od początku funkcjonowania Miejskiego Zespołu Żłobków w Łodzi. Realizowana jest w różnych formach. Najbardziej powszechną są praktyki studentów – hospitacyjne, badawcze (zbieranie materiału do prac licencjackich, magisterskich), zawodowe. Dotyczy to uczelni publicznych i prywatnych.

Stała współpraca z Uniwersytetem Medycznym zaowocowała przeprowadzeniem w 2000 r. przez pracowników Kliniki Propedeutyki Pediatrii, pod kierunkiem prof. dr hab. Danuty Chlebnej-Sokół, badań stanu zdrowia i rozwoju fizycznego dzieci uczęszczających do łódzkich żłobków. Wyniki badań zostały przedstawione w 2001 r. w publikacji pt. *Dziecko łódzkie. Stan zdrowia i rozwój fizyczny dzieci uczęszczających do żłobków* (2001) oraz zaprezentowane na konferencji „Dziecko Łódzkie” w maju 2001 zorganizowanej przez Wydział Zdrowia Publicznego UMŁ i Klinikę Propedeutyki Pediatrii IP UM. W trakcie przeprowadzania badań, w przypadku stwierdzenia nieprawidłowości w rozwoju fizycznym dzieci były one obejmowane specjalistyczną opieką lekarską w porozumieniu z rodzicami.

Równolegle, w roku 2000, na naszą prośbę Katedra Pedagogiki Społecznej Uniwersytetu Łódzkiego, kierowana przez prof. dr hab. Ewę Marynowicz-Hetkę, podjęła współpracę dotyczącą badania w łódzkich żłobkach realizacji funkcji opiekuńczo-wychowawczej wobec dziecka i rodziny. Badania były przeprowadzone przez adiunkta Katedry dr Lucynę Telkę, wyniki zostały przedstawione w raporcie

z badań *Pomoc w rozwoju realizowana przez żłobki wobec dziecka i rodziny* (2000). Raport z badań stanowił podstawę do opracowania *Programu doskonalenia kompetencji pracowników żłobków we wspieraniu rozwoju dziecka*. Autorką i realizatorką programu edukacyjnego w latach 2000–2003 była dr L. Telka. Był on realizowany w ramach programu *Łódź – Zdrowe Miasto* pod patronatem Światowej Organizacji Zdrowia. W toku realizacji programu przygotowana została publikacja *Wspólnie z dziećmi. Opis dziecięcych zabaw realizowanych w łódzkich żłobkach* (2003). Współautorkami tej publikacji były opiekunki, które opisały zabawy, spotkania z rodzicami, uroczystości okolicznościowe realizowane na co dzień w żłobkach.

Następnym etapem realizacji programu edukacyjnego było przyjęcie koncepcji pracy łódzkich żłobków: „Towarzystwo dziecka w rozwoju” oraz wypracowanie w oparciu o nią standardów pracy opiekuńczo-wychowawczej w codziennej praktyce. W ten sposób w każdym żłobku powstał projekt pedagogiczny – dokument opisujący codzienną pracę z dzieckiem w żłobku, pisany przez pracowników każdej placówki pod nazwą *Towarzystwo dziecka i jego rodzinie w żłobku nr...* Obowiązuje on od 1 września 2009 r. Został wpisany na stałe do zadań regulaminowych łódzkich żłobków i szczegółowych zadań pracowników. Autorką i realizatorką tej części programu edukacyjnego była również prof. dr hab. L. Telka. Powstała też praca habilitacyjna prof. dr hab. L. Telki – *Przekształcanie przestrzeni społecznej placówki. Studium społeczno-pedagogiczne na przykładzie żłobków* (2007), w której poddano analizie proces realizacji zmian w łódzkich żłobkach w oparciu o realizowany *Program doskonalenia kompetencji pracowników żłobków we wspieraniu rozwoju dziecka*.

Współpraca z Katedrą Pedagogiki Społecznej UŁ pozwoliła na dokonanie merytorycznej oceny podejmowanych dotychczas działań, wskazała kierunki dalszego doskonalenia pracowników, aby tworzone przez nich środowisko wychowawcze sprzyjało wszechstronnemu rozwojowi dziecka i równocześnie było wsparciem rodziny w procesie wychowania małego dziecka.

Uzupełnieniem współpracy z Katedrą Pedagogiki Społecznej w latach 2008–2010 była współpraca z Zakładem Psychologii Rodziny i Rozwoju Człowieka Instytutu Psychologii UŁ w zakresie umiejętności i zasobów osobistych pracowników w pracy z małym dzieckiem. Adiunkci Zakładu dr Ewa Marat i dr Sylwia Rydz były autorkami i realizatorkami projektu edukacyjnego w formie warsztatów dla opiekunów i kierowników żłobków w zakresie komunikacji interpersonalnej. Były też autorkami broszury *Mały ciekawy świata człowiek* zawierającej materiały dotyczące rozwoju małego dziecka.

W latach 2012–2015, w ramach *Programu doskonalenia kompetencji pracowników łódzkich żłobków*, pracownicy żłobków współpracowali z Zakładem Higieny Żywności i Epidemiologii UM w Łodzi. Autorką i realizatorką badań dotyczących zasad żywienia dzieci w łódzkich żłobkach była dr n. med. Elżbieta Trafalska. W toku współpracy wypracowano standardy zbiorowego żywienia, które obowiązują w łódzkich placówkach od 1 stycznia 2016 r. Powstała również publikacja

Wspólnie z dziećmi. O żywieniu małego dziecka w żłobku i w domu. Teoria i praktyka (2016). Współpraca jest nadal kontynuowana w formie konsultacji prowadzonych dla rodziców przez studentów dietetyki, pod kierunkiem dr n.med. E. Trafalskiej, w zakresie prawidłowego żywienia małego dziecka.

W roku 2015 łódzkie żłobki wzięły udział w międzynarodowych badaniach w ramach Projektu CARE prowadzonego przez konsorcjum badawcze składające się z 11 zespołów z różnych krajów europejskich. Celem projektu było stworzenie wspólnych, ale uwzględniających specyfikę kulturowo-społeczną danego kraju, europejskich założeń teoretycznych i rekomendacji dla funkcjonowania instytucjonalnych form opieki, edukacji i wychowania najmłodszych dzieci (żłobek, przedszkole).

Badania zostały zrealizowane w 7 krajach europejskich (Finlandia, Niemcy, Włochy, Holandia, Wielka Brytania, Polska). Koordynatorem badań w Polsce była prof. Małgorzata Karwowska-Struczyk – Kierownik Katedry Edukacji Początkowej na Wydziale Pedagogicznym Uniwersytetu Warszawskiego. Celem badania było zidentyfikowanie wspólnych i zróżnicowanych kulturowo kluczowych elementów programów, koncepcji pedagogicznych, jak też ocena jakości kontaktów opiekunów i dzieci, dialogu edukacyjnego oraz wyłonienie na tej podstawie m.in. tak zwanych „dobrych praktyk”. W ramach badań były realizowane filmy podczas zajęć w żłobku (zabawa, posiłki, zajęcia inspirowane przez dorosłych) oraz przeprowadzane badania ankietowe (kwestionariusz) wśród opiekunów i kierowników żłobków, dotyczące ich przekonań, potrzeb i oczekiwań związanych z wykonywanym zawodem. Wyniki badań zostały przedstawione w formie raportu, a także przekazane łódzkim żłobkom przez polski zespół badawczy. Udział w badaniach dla Miejskiego Zespołu Żłobków w Łodzi był swoistym „audytem” realizowanej koncepcji pracy z dziećmi – „Towarzyszenie dziecka w rozwoju”, która wpisuje się w nurt współczesnej europejskiej edukacji dzieci do 3 roku życia.

Naukowe spotkania w Łodzi

W celu integracji środowiska zawodowego w Polsce, Miejski Zespół Żłobków w Łodzi we współpracy merytorycznej z Katedrą Pedagogiki Społecznej i przy wsparciu Wydziału Zdrowia i Spraw Społecznych UMŁ, od roku 2003 organizuje cykliczne seminaria naukowe poświęcone doskonaleniu kompetencji zawodowych pracowników żłobków i budowaniu tożsamości zawodowej Wychowawcy Małego Dziecka w nowych warunkach społeczno-gospodarczych naszego kraju. Poniżej syntetycznie przedstawiono skrótową informację dotyczącą seminariów naukowych w Łodzi.

Wiodącym tematem wszystkich ogólnopolskich seminariów oraz seminarium międzynarodowego jest „Towarzyszenie dziecka w rozwoju”. Uczestnikami byli

praktycy – wychowawcy w żłobkach i badacze – pracownicy naukowci uczelni wyższych. Bardziej szczegółowe informacje dotyczące pięciu seminariów przedstawiają się następująco:

– I seminarium – 2003 r. – „Towarzystwo dziecka w rozwoju” – spotkanie pracowników naukowych łódzkich uczelni z pracownikami żłobków i urzędów nadzorujących pracę żłobków w Polsce. Dyskusja panelowa wokół spraw małego dziecka uświadomiła pracownikom żłobków, jaki powinien być współczesny wychowawca i wskazała kierunki niezbędnych zmian w postawach dorosłych, aby instytucja żłobka mogła wyjść z izolacji społecznej. Przedstawiona była też książka *Wspólnie z dziećmi. Opis dziecięcych zabaw realizowanych w łódzkich żłobkach* (2003), której autorkami były opiekunki z naszych placówek.

– II seminarium – 2006 r. – „Projekt pedagogiczny narzędziem doskonalenia kompetencji zawodowych pracowników żłobka”. W grupach dyskusyjnych pracownicy i kierownicy łódzkich żłobków przedstawiali uczestnikom, jak w praktyce z perspektywy dziecka poznają jego potrzeby i budują relacje dorosły – dziecko, dorosły – dorosły. Przedstawiono także drugie wydanie książki *Wspólnie z dziećmi. O wspieraniu rozwoju małego dziecka. Praktyka i teoria* (2005) uzupełnione o wystąpienia uczestników z I seminarium.

– III seminarium – 2009 r. – „Refleksyjny wychowawca w żłobku” było podsumowaniem 6-letniej pracy nad zmianą własnych postaw pracowników łódzkich żłobków w świetle koncepcji „Towarzystwo dziecka w rozwoju”. Przedstawione były refleksje kierowników i pracowników łódzkich żłobków nad zmianą jakościową ich pracy zawodowej. Zostały przedstawione wypracowane w łódzkich żłobkach standardy pracy z małym dzieckiem – opisane przez pracowników w projektach pedagogicznych placówek.

Uczestnicy tego seminarium poparli wniosek o profesjonalizację zawodu opiekunki dziecięcej poprzez wprowadzenie kategorii zawodowej – wychowawca małego dziecka (0–4 lata), który został zrealizowany przez Ministra Pracy i Polityki Społecznej w roku 2010. Rozporządzeniem MPiPS z dnia 27.04.2010 r. w sprawie klasyfikacji zawodów i specjalności na potrzeby rynku pracy oraz zakresu jej stosowania (Dz.U. z 2010 r., nr 82, poz. 537) jako nowa specjalność zawodowa został wprowadzony do klasyfikacji zawodów i specjalności nowy zawód – Wychowawca małego dziecka pod kodem – 234202; grupa 2 – Specjaliści; grupa elementarna: 2342 – Specjaliści do spraw wychowania małego dziecka. W 2013 r. został opracowany krajowy standard kompetencji zawodowych – Wychowawca małego dziecka. W pracach zespołu eksperckiego opracowującego standard uczestniczyła pracownica łódzkiego żłobka.

– IV seminarium – 2012 r. – „Małe dziecko w żłobku – doświadczenia wychowawcy”. Spotkanie było płaszczyzną wymiany doświadczeń i refleksji nad praktyką w żłobku. Uczestnicy przedstawili koncepcje pedagogiczne, które wykorzystują w swojej codziennej pracy, sposób, w jaki budują relacje: dziecko – wychowawca; rodzice – wychowawca; wychowawca – wychowawca, a także określili, jakie

działania sprzyjają pomyślności w budowaniu warunków do rozwoju dziecka, a jakie utrudniają.

Uczestnicy tego seminarium poparli wnioski o zmiany w ustawie z dnia 4 lutego 2011 r. o opiece nad dziećmi w wieku do lat 3, aby jej zapisy, ujmując ogólnie, gwarantowały m.in. zachowanie podmiotowości Małego Dziecka w codziennym sprawowaniu opieki.

– V seminarium – 2016 r. – „Słowo w relacji wychowawca – dziecko w żłobku”, było płaszczyzną wymiany doświadczeń i refleksji polskich i zagranicznych prelegentów na temat znaczenia słowa w budowaniu relacji wychowawcy z dzieckiem w żłobku. Pracownicy naukowcy uczelni zaprezentowali teoretyczne poglądy dotyczące tematu seminarium, zaś praktycy podzielili się własnymi doświadczeniami i refleksją dotyczącą słów, które rozwijają i ograniczają rozwój małego dziecka. Zostały również podsumowane:

1. Część polska projektu CARE, w którym brały udział w roku 2015, między innymi, łódzkie żłobki. Projekt badawczy dotyczył funkcjonowania sektora opieki, wychowania i edukacji dzieci najmłodszych w 7 krajach europejskich.

2. Badania zrealizowane w latach 2012–2015, dotyczące żywienia dzieci w łódzkich żłobkach. Przedstawiona została publikacja *Wspólnie z dziećmi. O żywieniu małego dziecka w żłobku i w domu. Teoria i praktyka* (2016) będąca wynikiem współpracy MZŻ z Uniwersytetem Medycznym w Łodzi.

3. Uczestnicy tego seminarium poparli wnioski o zmiany w ustawie z dnia 4 lutego 2011 r. o opiece nad dziećmi w wieku do lat 3, aby jej zapisy, ujmując ogólnie, gwarantowały m.in. zachowanie podmiotowości Małego Dziecka w codziennym sprawowaniu opieki.

Podsumowanie

Po 27 latach, od początku transformacji systemu społeczno-gospodarczego w naszym kraju, można spojrzeć z dystansu na rolę żłobków w życiu społecznym. W latach 90-tych XX w., na początku zmian systemowych, placówki te były izolowane społecznie. Zarówno politycy, jak i pracownicy naukowcy nie widzieli dobrych stron tej instytucji. W tym trudnym dla żłobków czasie, w łódzkim środowisku zostały podjęte działania przez samych pracowników, aby pokazać rodzicom i społeczeństwu, w jaki sposób traktujemy dzieci, jakie warunki im zapewniamy. Żłobki zostały „otwarte” dla rodziców o każdej porze dnia. Stroje służbowe pracowników w postaci białych garsonków, fartuchów zostały zastąpione kolorowym „normalnym” ubraniem. Rodzice byli zapraszani do udziału w codziennym życiu placówki, jak i do wspólnego świętowania. Aby „pokazać się” w środowisku społecznym, w miejscach publicznych organizowane były przez pracowników żłobków i rodziców festyny dla rodziców z małymi dziećmi. „Żłobek bez tajemnic”, „Z dzieckiem być a nie dziecko mieć” były pierwszymi hasłami zachęcającymi rodziców

i środowisko lokalne do poznawania żłobków w „nowej odsłonie” dotyczącej sposobu pracy z dzieckiem. Działania te niejednokrotnie miały też na celu pomoc rodzicom w „zrzuceniu” poczucia winy za to, że zostawiają dziecko w żłobku.

W tym okresie opiekunki i pracownicy żłobków, jak żadna grupa zawodowa, były ignorowane, niedoceniane społecznie. Budowanie tożsamości zawodowej rozpoczęło się tak naprawdę od pierwszego seminarium w 2003 r., gdzie pracownicy żłobków usłyszeli od pracowników nauki, że żłobek dla dziecka tak, ale... po spełnieniu warunków. Ujmując w skrócie, chodziło o podmiotowe traktowanie dziecka w codziennym sprawowaniu opieki. Stąd tak ważna była i jest współpraca z uczelniami wyższymi. Powstałiśmy niczym „Feniks z popiołu”. Dziś pracownicy żłobków czują się na równi z innymi grupami zawodowymi i ewentualnie zwracają uwagę na konieczność zmian w przepisach, aby warunki ich pracy ulegały poprawie. Niewątpliwie jest to sukces, przebycie długiej drogi przez ludzi działających w latach poprzednich z determinacją i z zapałem na rzecz Małego Dziecka. Jest nadal wiele spraw dotyczących dziecka, stąd pracownicy żłobków ze swoją pasją w działaniu, jako orędownicy spraw małego dziecka nadal są potrzebni.

Bibliografia

Chlebna-Sokół D. (red.) (2001) *Dziecko łódzkie. Stan zdrowia i rozwój fizyczny dzieci uczęszczających do żłobków*, Łódź, Wydawnictwo Anka.

Telka L. (2000) *Pomoc w rozwoju realizowana przez żłobki wobec dziecka i rodziny*, Łódź (mps).

Telka L. (2009) *Przekształcanie przestrzeni społecznej placówki. Studium społeczno-pedagogiczne na przykładzie żłobków*, Łódź, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.

Trafalska E., Loszek K. (2016) *Wspólnie z dziećmi. O żywieniu małego dziecka w żłobku i w domu. Teoria i praktyka*, Łódź, Wydział Zdrowia i Spraw Społecznych Urzędu Miasta Łodzi.

Mazur H., Przybylska L., Rudyk A., Świercz M., Telka L., Wolska B. (red.) (2003) *Wspólnie z dziećmi. Opis dziecięcych zabaw realizowanych w łódzkich żłobkach*, Łódź, Regionalne Centrum Edukacji Ekologicznej.

Mazur H., Rudyk A., Telka L. (red.) (2005) *Wspólnie z dziećmi. O wspieraniu rozwoju małego dziecka. Praktyka i teoria*, Oficyna Wydawnicza Tercja, Regionalne Centrum Edukacji Ekologicznej.